

Kontextualiseringens svåra konst

Kunskap, kön och förbindelselinjer i en förundersökning om "hedersvåld"

Contextualizing Violence: Knowledge, gender and lines of connection in a preliminary investigation on "honour violence"

I discuss some practical and theoretical problems related to the feminist project of re-contextualizing law in order to acknowledge women's experiences. Nicola Lacey warns us that re-contextualization might result in existing misogynist presumptions being re-inscribed in "new" lines of thoughts, making the problem of gender inequality even harder to address. In this article my analytical focus is set on two cultural contexts constructed as different – a "Swedish gender equal context" and a "non-Swedish honour related context" – and the attempts made by the prosecutor and the police "to contextualize" the latter. I highlight, in the light of Lacey's warnings, the need for a careful and grounded analysis of the issues being "contextualized" as well as a careful analysis of the norms that are supposed to guide the process of contextualization. I take my point of departure in the example of a police investigation of suspected honor related violence, committed in the context of a compulsory school.

Keywords: Honour violence, gendered violence, feminist theory, a coherent understanding of violence, culture and violence

NÄR HEDERSVÅLD BLEV en politisk fråga i Sverige var det i kölvattnet av några brutala mord på unga kvinnor med rötter i Mellanöstern: Sara, Fadime och Pela. Frågan hur våld utövat i hederns namn bör förstås har sedan dess genererat en stor och stundtals infekterad debatt.

I kölvattnet av denna har krav rests på att samhället ska öka sina kunskaper om hedersvåld. I utredningar, myndighetsskrifter och debatt har betydelsen och konsekvenserna av hedersnormer lyfts fram, och vikten av att belysa och skapa kunskaper om dessa hos samhällets aktörer har betonats. Ett axplock ur en rik flora av myndighetsskrifter och utredningar på området utgör Åklagarmyndighetens handbok *Hedersvåld* (2006), Regeringens skrivelse 2007/08:39 *Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer* samt SOU 2014:49 *Särskilda insatser för hedersrelaterat våld och förtryck*. Jag kallar de krav som rests för ökade kunskaper för krav på att våldet bör *kontextualiseras*.

I den här artikeln ska jag titta närmare på en förundersökning som rör misstänkt hedersrelaterat våld där en kontextualisering av våldet tycks företagen. Jag använder

mitt valda fall för att diskutera olika förståelser av våld och ställa frågor om vilka förståelser som kan bidra till att göra våld synligt, eller få det att försvinna. Ytterst är artikelns syfte att diskutera kontextualiseringens möjliga fallgropar och att betona värdet av en sammanhållen våldsförståelse i arbetet mot våld i namn av heder.

Kontextualisering efterfrågad och problematiserad

Kraven på kontextualisering restes tidigt i arbetet mot mäns våld mot kvinnor. Inte minst den rättsliga arenan har ansetts behöva reformeras i det avseendet (SOU 1995:60 Kvinnofrid; Nordborg 1995). I linje med dylika krav har forskare lyft fram rättens potential att fylla en berättande funktion i relation till området kvinnors rättigheter/mäns våld mot kvinnor (Lernestedt 2010; Burman 2007; Eldén & Westerstrand 2004).

Den engelska rättsvetaren professor Nicola Lacey har dock rest farhågor kring kontextualisering som strategi. Lacey tar utgångspunkt i filosofen Jaques Derridas tal om lagen som en konstruktion i grunden förbunden med våldsutövning (Lacey 2002; Derrida 1992). Rätten omges, menar Lacey med Derrida, av en våldsam kontext, inom vilken den också skapas och utövas. Risker finns därför att, när fokus flyttas från lagen som en samling regler till lagen som social praktik – exempelvis i försök att förstå kvinnors speciella situation som våldsutsatta i en relation – att ambitionen slår om till sin motsats.

Lacey menar att lagens våldsamhet – dess ojämlika exkluderande och dess transformerande av erfarenheter till vissa rättsliga figurer/giltigheter – är en produkt inte bara av dess egen metod utan också av de omgivande maktrelationerna och de krafter som skapar och karaktäriserar hela den sammanlagda sociala praktiken. Att företa en kontextualisering av rätten i ett socialt och kulturellt sammanhang genomsyrat av ojämlikhet och våldsbaserade hierarkier är sålunda, ur ett feministiskt perspektiv, en riskabel verksamhet.

[T]heir tendency to be interpreted in ways which are loosely related to prejudicial stereotypes about male and female bodies and sexualities ("woman as victim of her hormones", for example...) suggests that the strategy has its dangers (Lacey 2002:129).

I själva verket kan vi därför, säger Lacey, tala om en re-kontextualisering, med uppenbara risker.

Juristen Moa Bladini lyfter fram hur rätten verkar inom ramar av en skenbar objektivitet. Där premieras vissa sätt att tala på och agera samtidigt som själva formerna för rättens uttryck, i sociala och skrivna akter, befäster domstolarnas verksamhet som uttryck för en objektiv rättstillämpning (Baldini 2014).

Det sagda pekar mot att strategin med (re)kontextualisering, i synnerhet på ett så komplext fält som hedersrelaterat våld, kan antas vara förenad med risker. Fältet är genomkorsat av maktordningar rörande kön, sexualitet och etnicitet, liksom av diskurser om rasism och nationalism (Brune 2002; Lundgren & Lilja 2003; de Los Reyes 2003, Lund Liebmann 2014; Eldén 2014). Detta gör uppgiften att skapa ett

sammanhang kring våldet särskilt utmanande. Jag vill därför lyfta fram behovet av en noga diskuterad och teoretiskt förankrad bas för en kontextualisering av våld och rätt, i ljuset av föreställningar om kön, kultur och våld.

Disposition och metodologi

Artikeln består av två huvuddelar. I den första utvecklar och fördjupar jag artikelns teoretiska bas med presentation av min sammanhållna förståelse av våld, inklusive våld som utövas med hänvisning till rykten, oskuld och heder. I del två gör jag en fallstudie av en förundersökning om våld i ett sammanhang där tal är om rykten, heder och oskuld är centralt. Läsaren bör redan nu ha med sig att artikelns första avsnitt också lägger den metodologiska grunden för fallstudien. I enlighet med artikelns sammanhållna perspektiv kommer fallstudiens empiri att presenteras sammanflätat med den teoretiska analysen, som sätter våldsprocessen (och våldets tendens att försvinna) i analytiskt fokus.

Fallstudien består av en förundersökning i ett ungdomsmål (se nedan) som rör ett ärende där tal om rykten, oskuld och heder omger parterna. Jag studerar förundersökningen med fokus på vilka tolkningskontexter/kontextualiseringar av våldet som gör sig gällande i utredningen. Jag studerar dels de förståelser som syns centrala när utredarna företar förhör med inblandade parter, dels hur de involverade parterna konstruerar sig och ärendets två huvudpersoner (gärningsman och brottsoffer) som aktörer enligt materialet.

När jag nedan närmar mig det teoretiska våldsfältet och den aktuella förundersökningen anlägger jag en konstruktivistisk förståelse av kön och kultur. Människor förstås som ”aktörer vilka hela tiden förhåller sig till och använder t.ex. kulturella föreställningar, i betydelsen normativa antagande om hur någonting ’är’” (Eldén 2003; Lundgren 2001:47). Konkret innebär det att ett begrepp som ”heder” inte antas ha en given, fixerad innebörd. Istället ser jag den som en term som de involverade parterna tolkar och förhåller sig till, på olika sätt, där också samhälleliga diskurser om minoritetsskvinor, våld och svenskhet är verksamma (Lund Liebmann 2014).

Jag redogör ytterligare för de metodologiska frågorna angående fallstudien i anslutning till det aktuella avsnittet. Jag vill dock redan nu framhålla att jag närmar mig den förundersökning jag studerar som text, producerad av samhället i möte med en ung människas våldsverklighet. Frågan hur och vilken part – polis eller åklagare – som upprättat ärendet är i detta sammanhang inte viktigt.

En teoretisk, normativ, utgångspunkt

Ett underliggande antagande för artikeln är att våld, som erfarenhet och som fråga om ansvar för förövaren, tenderar att ”försvinna” innan samhället hinner adressera det. Det sker exempelvis genom att det normaliseras eller fragmenteras i och genom olika tolkningsprocessers verkan (Lundgren 1993; Jeffner 1997, Mellberg 2002; Lundgren et al. 2001; Lundgren & Westerstrand 2005; Diesen & Diesen 2013; Bruno 2016).

En central normativ utgångspunkt i min analys är att detta inte bör tillåtas ske. Ett sätt att möta det hotande försvinnandet är att analysera våldet ur ett sammanhållet

perspektiv (Lundgren 1993; Lundgren et al. 2001; Mellberg 2002, Lundgren & Westerstrand 2005a, 2005b; Westerstrand 2010). Det sammanhållna perspektivet strävar efter att bryta en fragmentering av våldet. Med ”fragmentering” menas att våldet delas upp i olika typer, eller allvarlighetsgrader tex, vilka hanteras och omtalas var för sig, utan sammanhang med övrigt våld. I den sammanhållna förståelsen hålls analytiskt fokus på våldet. Skiftande våldsformer, våldsarenor och våldsutsatta, liksom våldsutövare, tolkas i ljuset av andra våldsformer, våldsarenor etc. En hotelse ses exempelvis i ljuset av såväl tidigare erfarenheter av hot liksom i ljuset av andra typer av våld, som fysiskt våld och sexuellt våld. Ett barns våldsverklighet ses i ljuset av mammas utsatthet och våld som utövas i hemmet sätts i förbindelse med våld som utövas på offentliga arenor och i skolor. Genom att på detta sätt hålla våldet i fokus motverkas de tendenser som finns att dölja, förminska eller omtolka det. Det sammanhållna perspektivet är på så vis såväl en metod som ett teoretiskt perspektiv.

Utgångspunkt med konsekvenser

Den *normativa utgångspunkten* att våldet inte bör tillåtas försvinna är inte kontroversiell. Jag delar den med de flesta samhällsliga aktörer på området i Sverige. Likväl visar statistik rörande våld mot kvinnor att ”försvinnandet” fortsätter, dvs. våldet blir inte fullt ut adresserat eller åtgärdat av samhället, trots uttalade ambitioner om att få syn på och stoppa det (Brå NTU 2017; Diesen & Diesen 2013).

Omsatt *i praktik* har utgångspunkten att våld tenderar att försvinna konsekvenser för vilka redskap som väljs i analysen. Tas försvinnandet på allvar behöver, menar jag, de metoder och begrepp som används för att analysera våldets uttryck vara *processorienterade och studera förståelsers verkan*, för att våldet ska bli ”synligt” (Lundgren 1993, 2004; Jeffner 1997; Mellberg 2002; Westerstrand 2010). En sådan ansats finns i det Eva Lundgren (och jag) utvecklat inom ramen för ett sammanhållet perspektiv (Lundgren 1993; Lundgren et al 2001; Lundgren 2004; Lundgren & Westerstrand 2005a, 2005b). Det skiljer sig från den som t.ex. söker *förklara våldets orsaker*, eller från exempelvis Brottsförebyggande rådets metoder för fånga våldets omfattning (Westerstrand 2010). Det syns ibland som om skillnaden mellan dessa ansatser inte uppmärksammas tillräckligt när (forskning om) våld diskuteras (ibid.). Jag ber därför läsaren ha dem i åtanke under artikelns gång.

Våld, kultur och kön

Det råder konflikt om hur hedersrelaterat våld bör förstås (jfr. Ekström 2009). Ett uttryck för splittringen i debatten (och forskningen) är de påståenden om att ”feministerna” har ”svikit flickorna” som utsätts för hedersvåld som följde i kölvattnet av mordet på Fadime och som har fortsatt genljuda i media. Här märks å ena sidan en gruppering vilken framhåller ”hedersvåld” som ett specifikt våld, nödvändigt att förstå separat från annan våldsutövning, och å andra sidan en position som framhåller att den underliggande strukturen i all våldsutövning mot kvinnor har det gemensamt att män tar sig makten över kvinnors liv (Ekström 2009).

Relaterar vi dessa kontroverser till begreppet kontextualisering kan splittringen på fältet relateras till frågan var utgångspunkten för arbetet mot våldet bör ligga, dvs. en strid om *i vilket skede en kontextualisering* bör ske. I artikeln kommer jag, för att något föregripa framställningen, att argumentera för en sammanhållen våldsförståelse där fokus sätts på det utövade våldet (Lundgren & Westerstrand 2005b), men där kunskaper om betydelsen av tal om rykten, oskuld och heder tas i bruk i analysen. Det betyder, för att uttrycka mig schematiskt, att våld föregår kontext i min tolkning, men att våldet å andra sidan inte kan förstås och i förlängningen *göras giltigt som våld* – med den konsekvens av ansvarsutkrävande av gärningsmännen och rättighetsbevakande för brottsoffren som följer – om inte våldets kontext tas i beaktan. Motstående perspektiv – det kulturspecifika – skulle i så fall sätta den kulturella kontexten först, och utifrån den adressera våldet. Jag menar att det är en vansklig väg, givet våldets tendenser att ”försvinna”, att omtolkas och fragmenteras.

”Hedersvåld” i myndigheters och medias förståelse

Studier rörande den mediala framställningen av politikområdet ”hedersvåld” visar att det perspektiv som talar om hedersrelaterat våld som kulturspecifikt och artskilt från ”det ’vanliga mäns våld mot kvinnor’” vunnit en dominant position i Sverige i medias rapportering (Eldén 2014; Kraft 2008; Brune 2006).

Sociologen Åsa Eldén lyfter fram hur en förståelse av fenomenet ”hedersrelaterat våld” har vuxit fram i media genom det hon kallar skapandet av emblematiska fall (Eldén 2014). De emblematiska fallen utgörs av stereotypa berättelser där vissa kvinnors status som offer etableras och där kvinnorna ges karaktären av ikoner (se också Lundgren & Lilja 2003). Kring dessa kvinnors öden vävs bilden av hur våldet ser ut, vem offret är och hur förövarna resonerat, i termer som enligt Eldén fungerar som gränsmarkörer för debatten. Fall som inte passar in marginaliseras i den gemensamma berättelsen och engagemanget för de mördade kvinnornas sak övergår i en upptagenhet med att skapa bilder av ”det riktiga våldet”, ”hedersvåldet”. Eldén lyfter särskilt fram dynamiken mellan media och politik som drivande för att generera emblematiska fall. Hon tar mordet på Fadime Sahindal som ett exempel på dylika processer i svensk debatt och politik.

Sociologen Maria Carbin visar i sin genomgång av myndigheters verksamhet inom politikområdet hedersrelaterat våld att ett perspektiv som tolkar ”hedersvåld” som kulturspecifikt har vunnit företräde i Sverige (Carbin 2010). Sedan början av 2000-talet har omfattande satsningar gjorts från myndigheter att utbilda om och bekämpa det hedersrelaterade våldet. Som Carbin påpekar har dessa haft en prägel av att se våldet som skilt från ”vanliga mäns våld mot kvinnor” (Carbin 2010).

Hedersvåld – centrala definitioner

Även om många myndigheters handböcker och skrifter om hedersrelaterat våld numera betonar vikten av att också se det gemensamma i kvinnors våldutsatthet, är det en utgångspunkt i den officiella diskursen att det finns skillnader. Konkret brukar dessa skillnader mellan ”det vanliga” respektive ”heders”-våldet formuleras i tre punkter. 1)

Hedersvåldet är kollektivt utfört, 2) det har ofta planerats och 3) våldet är sanktionerat av omgivningen (jfr. Socialstyrelsen 2014; Lst. Östergötland 2011; Lst. Uppsala 2008). Motsatsvis kan ”det vanliga våldet” enligt denna beskrivning, även om detta inte sägs explicit – ”det vanliga våldet” omtalas mycket sällan annat än som en kontrast till hedersvåld – tolkas som att det utförs av enskilda män, ”i stundens hetta” och utan att förövaren vinner gillande eller acceptans hos omgivningen.

Ett rationellt våld

En konsekvens av synen på hedersvåld som särskilt och relaterat till ett sanktionerande kollektiv som planerat våldet i syfte att återupprätta hedern, är att hedersrelaterat våld förstås som att det handlar om fysiskt våld, hot och kontroll – men inte sexuellt våld. Våldet ska ju skydda flickans sexuella vandel, så att ”smutsa” denna vore att begå en paradoxal gärning.

Av sagda förståelse följer att våldet tolkas som utövat som en respons på ett normbrott. Det fysiska våldet och kontrollen knyts till det syfte som uppfattas ligga bakom (förklara) våldsutövningen: Att kontrollera och vaka över kvinnors sexualitet då den är nära förbunden med gruppens anseende, dess ”heder”.

Socialstyrelsen har framställt en skrift med råd rörande myndigheters arbete med hedersvåld, *Vänd dem inte ryggen, om hedersrelaterat våld och förtryck* (Socialstyrelsen 2014). Där skriver de om hur utsattheten tar sig uttryck:

När det gäller hedersrelaterat våld finns det två olika slags utsatthet. Den ena handlar om att tvingas leva med begränsningar, kontroll och förtryck för att följa normerna om bland annat kyskhet och oskuld samt normen om att kollektivet ska sättas före individen. [...]

Den andra dimensionen handlar om att utsättas för bestraffningar, hot och våld om man bryter mot normerna. Den som öppet utmanar eller trotsar den rådande normen anses dra skam över hela familjen och riskerar att straffas fysiskt för att familjen eller ett utökat kollektiv ska återfå det som uppfattas som förlorad heder. Syftet med att bestraffa normöverträdelse är alltså, i förövarnas ögon, att återvinna familjens heder. Dessa bestraffningar kan handla om allt från känslomässig utpressning till fysiskt våld eller uppmaningar till självmord eller mord. (Socialstyrelsen 2014, 15f)

I Socialstyrelsens förståelse, som avspeglar hur ”hedersvåld” har kommit att omtalas i en svensk politisk och medial diskurs (Carbin 2010; Eldén 2014), märks att våldet blir *rationellt*, i betydelsen att det följer en bestämd logik. Det tolkas som utövat för vissa bestämda syften, och som en inom en förvisso förkastlig men ändå sammanhängande logik, uttryckt reaktion på det flickan/kvinnan har gjort: ”Det fysiska våldet är ofta ett tecken på att kontrollen inte fungerar”, skriver Socialstyrelsen (2014:20).

Beskrivningar av våld blir värderingar av utsatta

Jag argumenterar här för att den politiska och mediala diskursen om ”hedersvåld” som ett svar på (oftast) flickors och kvinnors normbrott rymmer just de frön till konserverande verkan som Lacey varnar för. Konkret tycks det som om sättet att knyta våldsutövningen till föreställda normbrott från kvinnans sida kan kroka i existerande tankeramar om kön och sexualitet och då (om)konstruera våldet som svar på en provokation från kvinnan (Burman 2007; Andersson 2004; Brantsaeter 2001; Jeffner 1997). Ett sätt att beskriva en sådan process är att *en deskriptiv förståelse*¹ – våldet är ett rationellt svar på en normöverträdelse – övergår i *en normativ förståelse* – våldet är svar på en provokation.

Varför en sådan förskjutning i en berättelse äger rum är inget forskningen har gett, eller den här artikeln försöker ge, ett svar på. Framställningen fokuserar heller inte på aktörernas (tänkt autentiska) avsikter. Istället är det tolkningsprocesser kring våldsutövning som är av intresse. Jag tolkar *processen av förskjutande av ansvar i en könad riktning, från män till kvinnor*, som en *förbindelselinje* som löper mellan olika våldskontexter, och som en process genom vilken våldet försvinner.

Den brittiske kulturvetaren Stuart Hall har lyft fram hur det västerländska tänkandet syns organiserat kring ett skapande av kontraster där ett ”vi” ställs mot ett ”dom”, i en relation byggd på hierarkier (Hall 1992). Påståendet har också löpt som en röd tråd genom den postkoloniala kritiken av västerländsk kunskapsproduktion (Fanon 2002; Mohanty 2003; Mulinari et al 2005; Hjort 2015). I den här artikeln vill jag med utgångspunkt i den ”andrafiering” som kontinuerligt varit i verkan inom en västerländsk samhällsordning rikta blicken mot en effekt av denna ”koloniserande” process. Nämligen mot kraften som skapas när tankekomplex som tillskrivs ”den andra” har resonans i ”den förstas” föreställningar (här om kön och sexualitet), och existerande *förbindelselinjer* mellan de föreställda kontrasterna därmed kan upprättas och förstärkas (Lundgren & Westerstrand 2002). Vi kan också använda sociologen Lorne Losekes begrepp ”kulturell resonans” för att peka på hur normativa glidningar osynliggör mäns ansvar och synliggör kvinnor som agenter när våld ska kontextualiseras (Loeseke 2007).

Inför fallstudien: Ytterligare om artikelns bidrag och metod

I artikeln diskuterar jag en förundersökning om en ung mans, Yosefs, våld mot sin kusin, Amina, båda 14 år. Våldet begås i ett sammanhang där tal om rykten, oskuld och heder används.

Ärendet kom till min kännedom genom en förfrågan till åklagarmyndigheten om fall rörande hedersrelaterade brott, inom ramen för ett forskningsprojekt om heders-

1 Med en deskriptiv förståelse menar jag att sättet att resonera vill ge en kausal förklaring till varför våldet utövas: Kvinnan bröt mot en uppställd norm, alltså fick hon utstå våld. Förklaringen ger sig inte in på aktörernas ansvar eller normens innehåll utan relaterar våldsutövningen till en händelsekedja där norm+normbrott=våld. ”Hederskulturer” beskrivs ofta som styrda av dylika mekanismer, se tex Wikan 2004, 2009.

våld.² Ärendet valdes dels för att det illustrerar svårigheterna med att kontextualisera våld, dels för att det rörde mycket unga personer och att förundersökningen därmed fyller en särskild funktion.

Normalt inleds inte förundersökningar när den misstänkte är så ung som 14 år. Har brottet ett straffvärde som överstiger ett år eller om det finns vissa andra särskilda skäl kan dock åklagaren ändå välja att öppna en förundersökning i saken, i enlighet med Lag (1964:167) om särskilda bestämmelser rörande unga lagöverträdare, 31 §. I det aktuella fallet lades 31§ tredje stycket, punkten 3 till grund. Enligt bestämmelsen kan brott som inneburit en särskilt allvarlig kränkning av målsägandens integritet, eller har förorsakat målsäganden svåra skador, föranleda utredning.³ Det ska vara fråga om *ett särskilt intresse* för den enskilde. Åklagaren har bedömt att ett sådant särskilt intresse föreligger på Aminas sida. I ärendet finns dock inga mer preciserade uppgifter om hur bedömningens gjorts. De brott som utreds har relativt låga straffskalor – sexuellt ofredande och olaga hot – varför utredningsskäl generellt inte bör föreligga. I den anmälningsupptagning som polisen gör anges att ”det eventuellt kan finnas en hedersrelaterad hotbild mot Amina”. Jag tolkar ärendet så att det är denna hotbild – en hedersrelaterad kontext – som utgör de särskilda skäl för den enskilda som lagen omtalar, och som är grunden för att samhället ingriper.

Jag vill innan vi ger oss i kast med fallet åter framhålla att jag studerar förundersökningen som text, dvs. ett sammanhållet material, skapat av en samhällsinstitution i akt och mening att ge brottsoffer upprättelse och stärka deras ställning (Prop. 2009/10:105 s. 31). Jag har ingen insyn i hur förundersökningsarbetet har letts mer konkret. Fallet är heller inte valt för att göra poänger om hur ärenden om hedersvåld brukar hanteras, dvs. för dess generaliserbarhet. Fallstudien är kvalitativt orienterad. Ärendet har anonymiserats och ändrats så att personerna inte ska kunna identifieras.

Amina/Yosef

Amina trakasseras

Amina är 14 år och kommer från ett land i Mellanöstern. Hennes familj bor i en mellanstor svensk stad. Familjen består av mamma, pappa och två systrar. Mammans bror och hans söner och deras familjer bor i samma trakt. Här finns Yosef, kusin med Amina. Yosef är liksom Amina 14 år. Sedan en tid går han i samma skola som hon.

Ärendet handlar om att Yosef sedan några månader trakasserat och hotat Amina genom meddelanden på mobiltelefonen. Han har av vad som framkommer även hånat och trakasserat flera andra tjejer på samma skola och även tjejer i samma stad (samtidigt finns ingen samlad information om vad Yosef har skrivit till andra). Dock är

2 *Sexuellt hedersvåld – den outforskare paradoxen?* Vetenskapsrådet. Det var få ärenden som inkom denna väg (3 st.), resterande ärenden som studerats men som inte behandlas specifikt i denna artikel insamlades via Brottsförebyggande rådet, ca. 100 st.

3 Prop 2009/10:105 s. 32.

trakasserierna mot Amina grövre och innehåller rena dödshot kombinerat med sexuella utspel och hotelser om att smutskasta henne inför släkt och familj. Sedan Yosefs trakasserier startade har Amina enligt egna och systemens uppgifter haft panikångestattacker och försökt ta sitt liv.

I förundersökningen talar en syster till Amina explicit om att ”heder” är viktigt för deras släkt och kultur. Uppgifter från Amina, mamman och en av systrarna kretsar kring faran med att bli framställda i fel dager och vilka konsekvenser i form av bestraffning från släktens män det kan medföra.

Jag närmar mig utifrån dessa uppgifter Aminas våldskontext som ett sammanhang där föreställningar om rykten, oskuld och heder är centrala för de involverade aktörerna.⁴

Trakasserierna och hoten mot Amina eskalerar efter att hon och några tjejer i klassen uppsökt skolans kurator och berättat vad Yosef gör. Amina är dock ovillig att prata om de hotelser och trakasserier hon har utsatts för. Hon går motvilligt med på att följa med till kuratorn. Hon är rädd att hennes familj ska skadas av Yosef eller i värsta fall att hon ska bli dödad av någon i släkten till följd av Yosefs agerande. Att Yosefs beteende kommit till polisens kännedom, och att han stängts av från skolan, gör också att Amina och hennes familj känner sig hotade av Yosefs pappa och farbröder.

Yosef kräver svar

I den förundersökning som inleds framgår att Yosef försökt förmå Amina att berätta vad kuratorn sagt när tjejerna besökt denne för att berätta om Yosefs trakasserier. Yosef skickar många sms till Amina, nedan följer utdrag ur några:

(...) snälla berätta va den där FUCKING fula kuratorn sa?

asså jag lovar jag kommer säga till mina farbröder att dem kommer slå dig om du inte säger vad hon sa (...)

Att Yosef verkligen är upprörd över att Amina berättat om de meddelanden han skickat står klart.

Jävla fula feta tjockis! [...] om det här gör så att jag får problem kommer jag verkligen slå sönder fattar du!

Det framgår också av sms:en att även Yosef – precis som Amina och hennes mamma och systrar omtalat – är medveten om att det finns en tolkningsram inom släkten enligt vilken Yosef kan använda de manliga släktingarna som ett hot.

⁴ Eldén lyfter fram hur talet om hedersvåld gradvis vuxit fram i den svenska debatten. Från start fördes samtalet med utgångspunkt i begreppen rykten, oskuld och heder. Med tiden har den mediala och politiska diskursen smalnats av, menar Eldén, och allt mer kommit att cementeras kring begreppet ”hedersvåld” (Eldén 2014).

om du inte säger kommer jag säga till din ... pappa att du skickar nakenbilder till killar och allt annat!

jag kommer att skämma ut dig jag kommer göra så att alla hatar dig eller sprida rykten.

Ett utrymme för Yosef

Genom de inblandades tal om betydelsen av ”heder”, och genom (som vi ska se nedan) Yosefs föreställningar om sitt eget handlingsutrymme som omfattande som han agerar utifrån att han har, kan vi tolka hans agerande som att det hämtar sin mening inom ett sammanhang där heder, oskuld och rykten är centrala begrepp. I den tolkningskontexten har Yosef ett mycket stort handlingsutrymme. Exempelvis hör det att hitta på saker om Amina till det Yosef kan göra för att skada henne. Det är hans ord som kommer att gälla, medan hon kommer att få lida – ges ansvar – för det han säger. Exempel ur beslagtagna sms:

Hahah jag har berättat en annan påhittad historia för [din pappa] och han sa att han kommer knulla sönder dig hahahaha så lycka till med att vara oskuld

Hahahahhaahhah visst var det roligt när jag kom dit med min familj du fick all skit och mina föräldrar tror fortfarande att ditt fel

jag är så bra på att luras (...) det här är bara början på det dåliga älskling

Vad rör saken?

Av förundersökningen framgår att Yosef skickat mängder av nedsättande och sexuell hotfulla meddelanden, samt att han startat en mängd falska konton på en chattsida där han ömsom utgett sig för att vara Amina och ömsom försökt förmå hennes vänner att ge information om och nakenbilder på henne. Under ett och samma dygn, en dryg månad efter att Yosef polisanmälts av skolan, skriver han i sms till Amina:

Gud va skönt att knulla din trånga fitta

Tänk dig att ha min kuk i din trånga fitta och höra dig stöna.
(..)

Jag ser dig inte längre som min släkting utan som min tjej.

Av polisens dokumentation framgår att Yosef agerar med en hög grad av medvetenhet: Såväl Aminas bräckliga subjektsposition inför släkten, vilket framgår ovan, som hans eget behov av att försvara sig *inför skolan* är undertexter i hans meddelanden.

Jag kommer vara snäll i skolan men inte hemma.

Och om du tjallar för rektorn imorgon kommer jag att säga att jag inte vet vad du menar jag kommer leka dum.

Det framkommer att Yosef inte syns frukta att bli kritiskt tolkad i hägnet av den egna familjen.

Jag berättade för min pappa och han blev inte arg

Asså hur fan kunde du gå och säga till rektor fattar du inte att det är du som kommer att få problem! (...)

Normer utmanas

Yosef visar tydligt att han inser att han deltar i ett spel där Aminas trovärdighet och rykte står på spel. Yosef har – inom denna livskontext – inget ansvar. Amina ges ansvar.

Såväl Aminas skola som polisen reagerar dock på Aminas situation. Efter att ha tagit del av hennes berättelse stänger skolan av Yosef och gör en polisanmälan. På den samhälleliga arenan uppträder sålunda aktörer som bryter med det handlingsutrymme Yosef ser ut att ha räknat med att ges.

Åklagaren väljer att inleda en förundersökning om Yosefs agerande med hänsyn till Aminas särskilda intresse av saken. De brott som utreds är olaga hot och sexuellt ofredande.

En våldsam ung man

Yosef har enligt uppgifter i förundersökningen en lång historia av att bete sig kränkande och gränslöst mot tjejer i sin omgivning. Enligt uppgifter ska Yosef ha trakasserat och hotat ett stort antal jämnåriga tjejer i skolan. Aminas kompis Jessica menar tom att ”Yosef har koll på alla tjejer i hela området födda -xx”, samt att ”alla i dansklassen på X-skolan är utsatta för Yosef” och att han skickar kränkande meddelanden till mängder av tjejer i sin egen ålder. Även Yosefs pappa har enligt Aminas systrar och mamma agerat sexuellt offensivt mot systrarnas vänner. Det är således möjligt att tolka Yosef som en våldsutövande ung man som, med stöd av sin familj, har kunnat gå långt i trakasserier av flera unga kvinnor och en ung kvinna tillika släkting i synnerhet, och som i sin våldsutövning mot henne kan hämta stöd i, och utöva hot och våld med hjälp av, föreställningar om rykten, oskuld och heder.

Tolkningskontexter

När jag nedan analyserar förundersökningen placerar jag in aktörerna (Amina, Yosef och ”vännerna”) i tre olika tolkningskontexter – tre olika kontextualiserande ambitioner. De tolkningskontexter jag opererar med är 1) det ”traditionella hedersvåldsperspektivet” (se ovan), där våldet ses som ”en logik” knuten till kvinnors normbrott

och där ett skillnadstänkande strukturerar förståelsen, 2) en där parterna ses som ungdomar vilka agerar i en svensk vardag av ungdomsliv och där kön, etnicitet och klass kan ges betydelse, men inte måste, och 3) en kontext där kön, etnicitet, ålder och våld problematiseras utifrån ett sammanhållet perspektiv på våld, kön och kultur.

Centrala teman som jag strukturerar tolkningarna kring är *Aminas våldsverklighet*, *Yosefs ansvar* och *vännernas roller*.

Utredningen

Varför Amina? – Sökandet efter hedersrelaterat våld

Ett första och centralt spår som framträder i förundersökningen rör frågan om motivet för Yosef att rikta sina gärningar mot just Amina. Jag ser frågeställning i ljuset av den första tolkningskontexten. Där ses våld i hederns namn som en reaktion på kvinnans överträdelser av normer, ett konkret motiv för våldet bör därmed sökas.

I förhöret får Amina frågor om hur det hela började. Varför tror hon att hon är den som blir utsatt? Amina menar själv att det skedde ”plötsligt”. Något som handlar om släktens syn på henne, eller att hon överträtt en regel genom att äventyra sitt rykte märks inte. Det är Yosef som aktualiserar tal om rykten, heder och oskuld i sina meddelanden, men då för att förmå Amina att tåla hans trakasserier.

I förhöret spelar dock motivet för Yosefs gärningar en framträdande roll. Förhørsledaren gör upprepade försök att kontextualisera det Amina utsätts för i linje med det jag kallat den ”traditionella” förståelsen av hedersvåld, där hennes normbrott ses som utlösande faktor för våldet. Finns det något ”där bakom” som gör att hon är den som är utsatt? Ur förhöret:

F: Men hur känns det när han skriver så? Vill inte du att hon ska leva längre eller, hur känns det?

A: Alltså det känns jobbigt alla fall typ, skriva så till andra om mig.

F: Har han skrivit så till dig också?

A: Nej, nej

F: Mm.

A: Jag tror inte det.

F: Vad tänker du när han skriver så då?

A: Typ, jag vet inte.

F: Nej.

A: Att jag inte duger eller, jag vet inte.

F: På vilket sätt skulle du inte duga?

A: Jag vet inte.

F: Nej. Är det här sådant som dina fa, föräldrar och din familj vet om också, eller?

A: Mmhm.

F: Vad säger de då när det kommer sådana sms?

A: Alltså jag vet inte.

F: Nej.

A: Alltså alla blir ju ganska chockade för det är ju släkt och så.

F: Mm, mm. Mm. Mm. Jag tänker varför, varför skulle han skriva så då? Varför. Vad tänker du, varför skulle inte du duga för honom, vad?

A: Alltså, nej, alltså jag vill in... Jag vet inte.

F: Nej.

A: Fast det är inte så att jag har något med honom att göra men

F: Mm.

A: ändå så.

Nära förbundet med tanken att Yosefs våld har med Amina att göra står tanken att Amina har haft ihop det med Yosef. Föreställningen att våld i hederns namn emanerar från ett normbrott från kvinnans sida är på så vis högst närvarande i utredningen. Amina får inte frågan rakt ut om hon har haft ett förhållande med Yosef, men hon besvarar den ändå i förhöret. Samma fråga ställs också till andra som hörs i utredningen. Ur förhör med en socionompraktikant på skolan:

”[Petra] tillfrågas om hon vet om Yosef och Amina har/har haft någon kärleksrelation. Petra säger att hon själv frågat Amina om detta och fått ett nekande svar tillbaka. (...)

Petra tillfrågas om hon vet varför Yosef skriver som han gör till Amina.

Petra säger att enligt Amina ska de aldrig haft något ihop och han har aldrig sett henne utan kläder eller så.

Petra tillfrågas om hon vet om Yosef har en hållhake på Amina. Petra säger att hon inte har en aning om detta men säger att hon har tänkt i samma banor själv.”

Också kuratorn får dessa frågor:

”Evy tillfrågas om hon har någon uppfattning varför Amina är den som är mest utsatt nu. Evy säger att hon inte har en aning om varför det är så.

Evy tillfrågas om hon känner till om det funnits någon kärleksrelation mellan Amina och Yosef. Evy säger att hon inte har en aning men tror inte det”.

Även Aminas kompisar får frågor om relationen mellan Amina och Yosef.

”Jessica tillfrågas om hon vet om Amina och Yosef har haft någon relation. Jessica säger att de inte haft det och att Amina ’hatar’ Yosef. (...)

Jessica tillfrågas om hon vet om det finns en ’hållhake’ som Yosef har mot Amina eller familjerna mot varandra.”

”Något mer”

Det framgår som sagt av förundersökningen att ett viktigt spår är tanken att Amina kan ha gjort något som nu gör att Yosef är våldsam. Teorierna koncentreras till att hon kan ha haft en relation med honom. Till detta knyts frågor kring om det är farligt för Amina om det kommer fram till hennes familj vad Yosef gjort. Amina svarar att familjen vet, att de är chockade men har stöttat henne så här långt.

Amina fruktar dock att bli bortsänd på grund av det inträffade. En grupp kuratorer uppsöker polisen för att lämna in material till utredningen, bland annat visar de sms som Amina har skrivit.

”[Kuratorspraktikanten] berättade att Amina har skrivit till henne via sms och sagt att om något mer kommer fram till Aminas föräldrar så kommer hon att skickas till släkt i Turkiet. [Hon] visade mig det sms som Amina skrivit.”

Detta ”mer” som Amina talar om – hur bör vi förstå det? Handlar det om sådant Amina gjort och som ger henne fog att frukta familjens agerande? Om så ter det sig viktigt att borra i Aminas uppgifter om familjens inställning, liksom frågan vad hon kan ha gjort som förmått Yosef att agera som han gör.

Ryktets makt

Använder vi istället ett perspektiv som sätter *ryktets roll i centrum* kan vi se Aminas rädsla för att ”något mer” ska framkomma som ett uttryck för just ryktets makt. I det ljuset kan vi t.ex. förstå den starka ovilja Amina uppvisar inför att tala om eller återge de kränkningar Yosefs meddelanden innehåller. Hon vill inte att någon av skolans personal ska kopiera eller ens skriva av de meddelanden hon fått av Yosef, men går med på att visa dem för kuratorn. I den våldsprocess Amina befinner sig i är varje nytt påstående om henne en fara. Det Yosef säger kan ”fastna” på henne, oaktat vad hon har ”gjort” (Eldén 2003).

Det sagda ger skäl att vrida fokus från Aminas agerande – det har lite med våldet att göra – till vad Yosef säger och gör – det bestämmer Aminas status. Ändå syns ett driv i utredningen vara att få klarlagt vad Amina kan ha gjort. Det är där våldets förklaring antas kunna ligga, och därmed dess lösning? Att skydda Amina?

En ungdomskontext

I fallet där Yosef förföljt och hotat Amina är det ostridigt att det finns föreställningar om rykten, oskuld och heder som är viktiga för centrala aktörer: släkt och familj.

Ytterligare en tolkningskontext förefaller dock relevant att ta upp när förundersökningen rörande Yosefs gärningar ska förstås: Att beakta ålder och etnicitet inom ramen för en svensk tonårskontext.

De inblandade huvudpersonerna i fallet är ungdomar som är 14 år gamla. Går vi till ett ”normal-svenskt”, i normativ betydelse, sammanhang vet vi dels att många ungdomar har romantiska och/eller sexuella relationer med varandra och dels att de sociala praktiker och sätt att tolka världen på som präglar en ungdomskontext, med

exempelvis särskilda uttryck och intressesfärer, kan ha andra betydelser än dem som gäller i samhället i övrigt.

Sociologen Bodil Pedersen påpekar faran med att stereotypifiera, med Pedersens term, minoritetskvinnor och deras syn på sexualitet. Även om kvinnor från icke-västliga kulturer syns vara de minst sexuellt aktiva bland ungdomsgrupper i Danmark, säger Pedersen, har många av dem sex (Pedersen 2007:178, Byriel & Rasmussen 2002). ”But conducting their lives in creolized ways, they had sexual relationships while pretending abstinence” (Pedersen 2007:178).

Ur ett perspektiv kan frågorna om Aminas och Yosefs relation därför ses som ett sätt att relatera till kunskaper om att unga tjejer med icke-västlig bakgrund, och som ser ut att praktisera avhållsamhet, väl kan ha sexuella relationer men vara rädda för att berätta det. Genom att söka information om ifall Amina har praktiserat en sådan dubbelhet tänker sig polisen i så fall kunna skapa en bild av – kontextualisera – Aminas potentiella utsatthet och huruvida fler personer i hennes egen eller Yosefs familj är beredda att sätta hoten i verket.

Samtidigt ter sig utredningens fokus svårare att förstå om vi tänker på skälen för att den startats. I Lagen om unga lagöverträdare anges i 31 § att en förundersökning kan inledas om ett enskilt intresse påkallar det (st. 3 pkt. 3). Det krävs då att en särskilt allvarlig kränkning har begåtts. Det är Aminas intresse som föranleder att utredningen genomförs. Om Yosef antas allvarligt ha kränkt Amina, vad består kränkningen i? Är det att han har trakasserat henne och hotat henne till livet? Är det att han hotar henne till livet och utsätter henne för ryktets makt, och därmed gör hennes liv och position osäker i hennes egen grupp? Eller är det Aminas familj som kränkt henne allvarligt genom att se Yosefs trakasserier som uttryck för fel Amina begått, varpå de börjat uppträda hotfullt mot henne på sätt som skrämt henne till livet?

I utredningen framgår det inte hur den allvarliga kränkningen som ska föranleda att undersökningen startas tolkas, vem eller vilka som anses ha begått den. Amina konstrueras dock som utsatt/kränkt och det är för att ta till vara hennes intresse som utredningen bedrivs (Lag om särskilda bestämmelser rörande unga lagöverträdare, 31§ pkt. 3 st. 1, Prop. 2009/2010:105). Ändå framträder en återkommande misstänksamhet mot Amina; hon konstrueras som ogenomskinlig, som att hon döljer något. Hennes omgivning frågas ut om vilka ”hållhakar” Yosef kan ha på henne. Tanken att våldet startar för att – som Amina säger – ”inget särskilt” hände syns inte vara en tolkningsram.

Yosef, en omogen kille – med diagnos?

Som jag framhållit i inledningen av artikeln tolkar jag *närheten* mellan de föreställt – och på vissa sätt – åtskilda sammanhangen ”svensk kultur” och ”hederskultur” som en särskild utmaning för ambitionen att kontextualisera levda liv i möte med rätten. Ett exempel på detta utgör talet om Yosef som en omogen kille inom ramen för en ungdomskontext.

Flera tjejer som hörs i utredningen omtalar Yosef som omogen. På ett liknande sätt omtalas hans beteende av delar av skolpersonalen, men då med en vinkling mot psykisk

ohälsa eller en diagnos. Kuratorspraktikanten tillfrågas hur hon uppfattar Yosef och berättar att hon ser honom som ”en kille som inte har den sociala förmågan och skulle behöva en utredning.” Hon beskriver vidare Yosef ”som en mobbare men ingen vanlig mobbare, lite som att han skulle kunna ha Torretts (sic.) syndrom med anledning av att han bara säger fula och kränkande saker hur som helst.”

Yosef själv syns välja att ibland aktualisera en liknande tolkningsram. Enligt skolans rektor brukar Yosef pendla mellan att medge vad han gjort och då säga sig vilja ha skolans stöd för att få hjälp för sitt beteende, och att förneka det han gjort.

”Karl-Johan uppger att Yosef då börjat gråta och blir ledsen och erkänner att han skrivit dumma saker på nätet och uppger att han mår dåligt och vill ha hjälp med sitt beteende och vill prata med en psykolog. När Karl-Johan återgår till normal samtalston och försöker reda ut vad Yosef vill ha hjälp med så ändrar sig Yosef igen och slutar gråta och säger ’men jag har inte gjort något’. (...) Karl-Johan upplever Yosef som labil och att Yosef inte mår bra psykiskt.”

Även en fältassistent har uppmärksammat beteendet.

”Leif berättar att Yosef ofta är ångerfull vid samtal men efteråt har det framkommit av andra elever att när Yosef kommit ut från samtalen så brukar han mest skratta och säga att ’nu lurade jag dem igen.’”

En aktör med strategier?

Yosef visar genom sin pendling mellan å ena sidan skuld/skam/diagnospåtagande rörande våldet och å andra sidan ett avståndstagande från ansvar, ett förhållningssätt till sin våldsutövning som liknar det svenska våldsutövande män befunnits inta. Lucas Gottzén visar i intervjuer med våldsutövande män hur männen pendlar mellan ”talad skam” inför, och rättfärdigande av, sitt våld. Gottzén pekar på hur skam som intagen hållning verkar i ansvarslettande riktning för männen (Gottzén 2013; se också Boëtius 2015; Lundgren-Sörli 2005; Brantsaeter 2001).

Yosef laborerar öppet med skam som förhållningssätt, för att sedan under lika accentuerade former ta tillbaka detta och istället skratta bort det hela. Det (utöver hans låga ålder) skiljer honom från de svenska männen i Gottzéns studie. Dubbelheten inför våldsutövningen delar de dock, liksom – i min tolkning – strävan att tona ner sitt ansvar för det gjorda.

Dumma saker

När Yosef själv hörs om sitt agerande mot Amina förlägger han sina gärningar inom ramen för det jag tolkar som en avkontextualiserad ungdomssamvaro: I förhöret med polisen förklarar han den uppkomna situationen med att han först bara småretats med Amina, men sedan velat hämnas på henne när hon skvallrat om saken till skolan. Han blev då arg.

Ur sammanfattningen av förhöret med Yosef:

”Yosef ombeds berätta vad som hänt och säger att det började i skolan och att Yosef gjorde dumma saker och småretades. Amina tjallade för sina vänner och hon tjallade varje ord han sa. (...) Yosef blev avstängd från skolan i två veckor. Han ville därför hämnas och skickade därför dåliga sexuella bilder och hot till Amina.”

Riktade hot eller ”vad som helst”?

En konsekvens av den tolkning av Yosef som en omogen person, eller en person med en diagnos/personliga eller psykiska problem, som flera företrädare för skolan gör är att ansvaret för hans våld också här ser ut att förflyttas steget bort från honom. Ett uttryck för detta är när kuratorspraktikanten omtalar Yosefs beteende som att han ”säger fula och kränkande saker hur som helst”. Ser vi hur Yosef uttrycker sig till Amina i riktade hot och med referenser till hennes position inom släkt och familj ter sig hans hot vara både uttänkta och effektiva. Som framkommit ovan är Yosef väl medveten om de skiftande normsystem som skola respektive släkt och familj representerar när han vänder sig mot Amina. Medan talet till henne är präglad av hotelser, självförhärliganden, dödshot och referenser till rykten, oskuld och heder, väljer han att tala om att han ”småretades” och sökte hämnd för att Amina ”skvallrat” i samtal med polisen, liksom att han gråter och efterfrågar psykologiskt stöd när han talar med vuxna i skolan.

Aktören talar – men bleknar

Intressant är därför att notera att Yosef i det förhör polisen håller med honom faktiskt axlar aktörskap rörande sina gärningar, om än i kombination med att han kraftigt tonar ned vad han gjort. Han berättar att det började med att han gjorde dumma saker och småretades.

Han menar att Amina och hennes kompisar gått till rektor

”...för att han gjort dumma saker mot dem. Han kunde småretas (...).”

Yosef säger inget om någon relation eller något annat som skulle ha satt igång det hela. Istället talar han om hämnd för att Amina skvallrat om hans sms. När förhørsledaren mot slutet av förhöret återvänder till det Yosef berättat om rörande upptakten till hoten och trakasserierna märks dock en förskjutning:

”På fråga vad de småretades om i början säger Yosef att han inte minns. (...) Han säger att de kan ha småretats i början på februari eller i slutet på januari.” (FU s. 69)

Förhørsledarens glidning från Yosefs aktörskap, till ett gemensamt agerande där ”de småretades” och där Yosef enligt utskriften anammar förskjutningen, kastar ljus över en process – ett perspektiv i verkan – där våldet ges möjlighet att försvinna eller i alla fall ”tunnas ut” som klandervärd gärning. Med Brantsaeter och Gottzén kunde vi säga att Yosef erbjuds en utväg mot ett reducerat ansvar för våldet, i utbyte mot den skuld han visat sig beredd att axla i sin beskrivning.

Det sagda pekar mot att även när Yosef ses som en kille i skolan med personliga problem, eller som enligt sin egen utsaga ”småretats och gjort dumma grejer”, finns ett utrymme för att förskjuta fokus från Yosef till att också involvera Amina i händelseutvecklingen. Yosef uttrycker själv en sådan länk mellan våldet och Amina: ”Yosef säger att när han var arg så kände han för att skriva till Amina.”

Att skapa svenskhet i närhet av våldet

Som jag tolkat det aktuella ärendet är förundersökningen påkallad av Aminas situation. Hon har utsatts för vad som tolkas som allvarliga kränkningar av sin integritet, 31 § 3 st 3 p, Lag med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare, och en förundersökning kan då startas trots att de involverade är så unga som 14 år. Samtidigt framkommer att också andra tjejer utsatts för Yosefs hot och kränkande beteenden. Till skillnad från det allvar som präglar inställningen till Aminas situation, en situation vars konsekvenser framgår av de psykiska besvär Amina fått av hoten, framhåller dock de kompisar till Amina som hörs att de inte ser Yosefs gärningar mot dem som särskilt allvarliga.

”Maja uppger att hon inte bryr sig så mycket om de otrevliga grejerna som han skrivit till henne. (...) Maja tycker mest synd om honom då hon upplever det som att han har problem med sig själv och att det är därför han håller på som han gör.”

”Sanna berättar att hon någon gång har pratat med Yosef i skolan men att Yosef då sa att han skulle slå henne men det var inget hon brydde sig i då det är så han håller på och hon blev inte ens rädd.(...) Sanna brydde sig dock inte och upplever Yosef som väldigt omogen.”

”Katja berättar att hon tidigare blivit retad av Yosef i skolan och att han kallat henne en massa fula ord exempelvis ’tjocka hora’. (...)Katja uppger att det inte är roligt men att hon inte tar åt sig och bryr sig inte om det.”

Betraktar vi Yosef i termer av en rasifierad tonårskille med låg status i skolan kan vi förstå tjejernas brist på reaktioner i ljuset av konkurrerande maktordningar där Yosef i kraft av att vara underordnad vad avser ålder (”omogen”) och etnicitet (icke-svensk) inte förmår skada dem, vilket han däremot förmår med Amina. De kan därför förhålla sig kallsinniga till hans trakasserande sätt. Tolkningen pekar mot maktordningar som interagerar och skapar tillfälliga ytor av (brist på) inflytande, vilket kan verka både stabiliserande som destabiliserande av de större strukturer som omger parterna.

Ett sammanhållet perspektiv

Betraktar vi de hörda tjejernas inställning ur ett perspektiv där ryktets makt sätts i centrum kan vi se tjejernas nedspelade av Yosefs trakasserier i ett något annat ljus. Att framhålla att man ”inte bryr sig”, dvs. att inte visa sig berörd av kränkningarna, kan i det ljuset ses som ett sätt att parera den blick jag visat skymtar i utredningen, där

den som blir trakasserad kan komma att antas ha gjort något som startat saken. Den som svarar – visar sig berörd – riskerar att dras in i en tolkningsvärld där det anses att man själv har gjort något. Ett rykte kan uppstå, med konsekvenser för tjejen situation (Ambjörnsson 2000; Berg 1999).

Aminas vän Jessica relaterar som jag förstår det till den tolkningsramen när hon ovan framhåller att Amina ”hatar” Yosef. Blotta misstanken att Amina ”släppt in” Yosef kan bli farlig för Amina när gärningarnas tyngd och skada ska avgöras.

”Jessica säger att Amina aldrig svarat Yosef eller skickat någon bild på sig själv. Jessica säger att Amina inte är en sådan typ av tjej.”

Även Katja håller avståndet intakt till Yosef.

”Katja berättar att hon har en konversation kvar från ett Kik-konto som skrivits till henne. Det är skrivet från Kik-kontot ’AminaPina’. Katja visar upp konversationen för förhørsledaren, och det går att läsa följande: ’skicka en bild’, ’snälla hora’. Katja har dock inte svarat på något av detta.”

Tolkad så ter sig strategin att inte svara ett oönskat meddelande som en åtgärd som ska skydda tjejerna mot att förstås som medaktörer, dels inför Yosef, men också inför den berättelse om hans våld och trakasserier som till exempel utredningen kan vara i färd med att skapa.

Amina som integrationsagent

Ytterligare en tolkning av vännernas hållning är att de spelar ner sina erfarenheter av att leva i en miljö där hot och sexuella ofredanden förekommer. De menar sig rent av inte ha med saken att göra: ”Jag bryr mig inte”, ”jag blev inte ens rädd”. De vill för egen del inte anmäla Yosef (eller någon annan). Samtidigt framgår att det också är fler killar än Yosef som agerar sexuellt kränkande mot tjejer:

”Maja berättar (...) att det finns fler killar som skriver liknande saker som Yosef men kommer undan med det och att Yosef har fått skulden för en del saker som andra har skrivit.”

Ett sätt att förstå den distansering som Aminas kompisar iscensätter är att se det som ett sätt att skapa ”svenskhet” som länkat till jämställdhet, starka kvinnor och fria liv (Lundgren & Lilja 2003; Alina 2011; M. Lundgren 2011). Antropologen Louise Lund Liebmann diskuterar i sin avhandling om våldsutsatta minoritetskvinnor vid skyddade boenden i Danmark hur kvinnorna från etniska minoriteter tenderar att bli tolkade som *integrationsagenter* (Lund Liebmann 2014, som också stöder sig på Rugkäsa 2012). Det våld gärningsmän ur kvinnans egen etniska grupp utsatt henne för förstås inte bara i termer av en kontrast till ett danskt förhållningssätt. Våldet tolkas också som ett uttryck för gruppens försök att förhindra kvinnan att bli dansk och ta

till sig de danska värderingarna (jämlighet, sexuell frihet). Genom sina kontakter med det danska samhället blir kvinnan en aktör som både kan spegla det gamla, som hon måste göra sig fri från om hon vill få våldet att upphöra, men också det nya, vars värderingar nu ska ta plats i hennes liv: den danska jämställdheten (Lund Liebmann 2014:97, 216). Våldet är därmed både det som plågar kvinnan och det som kan föra henne till en räddning – att komma undan ”sin kultur” och inlemmas i det danska.

Lund Liebmann lyfter fram hur användandet av symboliska gränsmarkörer är i verkan i de processer som skapar kvinnorna som integrationsagenter (2014:189; Lamont & Molnár 2002). Dessa är de konceptuella distinktioner som används av sociala aktörer, för att kategorisera objekt, praxis liksom tid och rum. De är i verkan när personer kategoriseras av en omgivning, mot bakgrund av föreställningar om exempelvis kulturell och etnisk gemenskap med andra.

Att inte bry sig – till skillnad från Amina vars liv ser ut att störta samman – kan i detta ljus ses som den symboliska gränsmarkör som konstituerar Amina som utsatt och den egna positionen som icke-berörd.

Kontextualiserandets konst - våldsförståelser med konsekvenser

De förståelser och processer jag lyft fram som verksamma i ärendet, som jag i delar kopplar till försöken att kontextualisera Aminas situation, ska inte tolkas som att jag ser den situation som Amina lever i och det våld hon utsatts för och hotas av, som ”lika” eller ”samma” som det hennes vänner råkat ut för. Som jag lyft fram är Aminas position underminerad och hon är mycket pressad och hotad av Yosefs agerande. Det är viktigt att uppmärksamma hennes situation och beivra de brott hon utsätts för.

Det jag önskat diskutera i den här artikeln är, med straffrättaren Nicola Lacey's farhågor som utgångspunkt, hur ambitionen att kontextualisera våld bär på risker. Jag har särskilt pekat på hur förståelser och synsätt över föreställda kulturella gränser – att våld kan knytas till kvinnans beteende och att hon sålunda är våldets startpunkt – kan gripa in i och förstärka varandra i en riktning som gör att våldet halkar ur fokus. Periodvis framstår förundersökningen som ett pussel som handlar om att avtäckta Aminas sexuella kontakter, eller punktera hennes döljande av dessa. Häri ligger, givet förundersökningens pedagogiska roll – den startar för att ta tillvara en ung persons, Aminas, intressen som kränkts för att påvisa att samhället ser allvarligt på det inträffade – en viss ironi. Yosef kan på motsvarande sätt tolkas som att han erbjuder ett urvattnat ansvar, i utbyte mot att han inser att han inte kan fortsätta i samma spår. Det våld han utövat mot Amina i form av hotelser och sexuella kränkningar utreds och benämns, men när det kontextualiseras blir det omtalat som att han ”retades och gjorde dumma saker”, som sedan blir till att ”de småretades”. Allvaret i det skeddä blir synligt i det att polisen utreder saken. I det konkreta talet om våldet är det däremot svårare att hitta spår av det särskilda intresse hans gärningar skulle ha inneburit en kränkning av för Aminas räkning.

I processen har vidare, hävdar jag, ”svenskhet” konstruerats som något som innebär engagemang mot våld. Ändå ville ingen av Aminas vänner själva anmäla vad de varit

med om. Parallellt med att Yosefs våld å ena sidan utreds och å andra sidan tonas ner, skymtar ”lagoma” trakasserier som den fond mot vilka Yosefs grövre gärningar tolkas av ”vännerna”. Frågan vad de andra killar som skickar sms gör hålls dock utanför utredningen – som ju är en förundersökning om Yosefs våld mot Amina.

Genom att växla mellan olika våldskontexter – kontextualiseringar – kan Amina och Yosef hanteras i delvis skilda universum. ”Heder” görs i dessa växlingar, menar jag, till något som fästs vid hennes person och agerande, medan Yosef ser ut att tolkas i termer av ”stökig kille” – i ett jämställt land.

Ett rättsväsende i möte med kön och kultur

Så hur skulle rättsväsendet ha gjort? Är det inte bra att samhället inskred? Jo, det är viktigt att se och betona att ansträngningarna för att agera mot Yosef bärs av ett engagemang att stoppa våldet. Samtidigt tar kontextualiseringen vissa tillsynes kulturellt igenkänningsbara vägar vilka vi bör problematisera.

I praktiken sker centrala delar av kontextualiseringen inom en ram vars fokus är ställt mot tanken att det våld Yosef utövar är rationellt, i betydelsen att Amina har gjort något. Det innebär, i så fall, att den tankeram som misstänks omgärda våldet och som är bärande i talet om rykten, heder och oskuld – och som kontextualiseringen ser ut att vilja belysa – som sådan inte utmanas.

I det framtida arbetet är det därför viktigt att vara uppmärksam på dessa processer och hur de länkar till förståelser av kön och våld. Våldets kontext är, med Lacey, inte bara ”utanför” lagen, och heller inte, menar jag, utanför ”den svenska” kulturen.

Om man ser förskjutandet av ansvar för våld från den utövande mannen till den utsatta kvinnan som *en förbindelselinje* mellan olika våldskontexter (Lundgren & Westerstrand 2002), en inom-/utomrättslig kontext, en ”svensk-svensk”-/hederskulturell kontext, är de mönster jag spårat i utredningen inte slumpmässigt uppkomna. De ingår i den kulturella resonansbotten, med Loeseke, som utgör det svenska samhället där utredningen bedrivs och där våldet har utövats (Loeseke 2007). De svårigheter Lacey pekar på när hon problematiserar en kontextualisering av rätten är ur detta perspektiv inte akademiska. De speglar reella svårigheter och faror som kan verka även när samhället reser sig och agerar mot våldet.

Referenser

- Ambjörnsson, F (2004) *I en klass för sig. Genus, klass och etnicitet bland gymnasietjejer*. Ordfront.
- Baldini, M. (2013) *I objektivitetens sken: en kritisk granskning av objektivitetsideal, objektivitetsanspråk och legitimeringsstrategier i diskurser om dömande i brottmål*. Makadam förlag.
- Boëtius, S. (2015) *Män, våld och moralarbete. Rapporter från män som sökt behandling för våld i nära relationer*. Lund Dissertations in Sociology, Volym: 110, Lund .

- Marianne C. Brantsæter (2001) *Møter med menn dømt for seksuelle overgrep mot barn*. Unipub forlag.
- Brune, Y. (2002), "Invandrare" i mediearkivens typgalleri. I *Maktens (o)lika förklädningar: kön, klass & etnicitet i det postkoloniala Sverige: en festskrift till Wouokko Knocke*, s 151–181.
- Brune, Y. (2006) "Den dagliga dosen. Diskriminering i Nyheterna och Bladet" I (red) Camauër, L. & Nohrstedt, S-A (2006) *Mediernas Vi och Dom. Mediernas betydelse för den strukturella diskrimineringen* SOU 2006:21 s. 89–122.
- Burman, M. (2007) *Straffrätt och mäns våld mot kvinnor. Om straffrättens förmåga att producera jämställdhet*. Iustus förlag.
- Carbin, M. (2010) *Mellan tystnad och tal. Fickor och hedersvåld i svensk offentlig politik*. Stockholm Studies in Politics 134. Stockholm, Stockholms universitet.
- Derrida, J. (1992) "Force of Law: 'The Mystical Foundation of Authority'", in D. Cornell et al (eds) *Deconstruction and the Possibilities of Justice*. New York Routledge.
- Diesen, C & Diesen, E. (2013) *Övergripen mot kvinnor och barn: den rättsliga hanteringen*. Norstedts Juridik.
- Diesen, C. (red) (2005) *Likhet inför lagen*. Natur och kultur.
- Ekröm, S. (2009) *Hedersmorden och orden: berättelser om kultur, kritik och skillnad*. Makadam.
- Eldén, Å (2003) *Heder på liv och död. Våldsamma berättelser om rykten, heder och oskuld*. Sociologiska institutionen, Uppsala universitet.
- Eldén, Å (2014) "När mord blir emblematiska. Våld mot kvinnor i turkisk och svensk media." *Tidskrift för genusvetenskap* 35(2–3): 130–151.
- Eldén, Å. & Westerstrand, J. (2004) "Hederns försvarare. Den rättsliga hanteringen av ett hedersmord". *Genusvetenskaplig tidskrift* 25(3); 35–56.
- Fanon, F. (2002) *Jordens fördömda*. Leopard förlag.
- Gottzén, L (2013) Skam, maskulinitet och respons på mäns våld mot kvinnor. *Socialvetenskaplig tidskrift* nr 2/2013.
- Hall, S. (1992) *Modernity and Its Futures (Understanding Modern Societies)*, Polity Press.
- Hjort, E. (2015) *Förtvivlade läsningar. Litteratur som motstånd & läsning som etik*. Glänta förlag, Göteborg.
- Jeffner, S. (1997) *Liksom våldtäkt – typ. om betydelsen av kön och heterosexualitet för ungdomars förståelse av våldtäkt*. Uppsala universitet.
- Kraft, M. (2008) *Hedersrelaterat våld och mäns våld mot kvinnor – en kulturell skillnad? En kvantitativ innehållsanalys av nyhetsrapporterings bild av hedersrelaterat våld i jämförelse med bilden av mäns våld mot kvinnor*. Examensarbete magisternivå, 15 hp, Sociologiska institutionen, Uppsala universitet.
- Lacey, N. (2002) "Violence, Ethics and Law. Feminist Reflections on a Familiar Dilemma", i (red) James, S. & Palmer, S. (2002) *Visible Women: Essays on Feminist Legal Theory and Political Philosophy*. Bloomsbury Publishing.
- Lernestedt, C. (2010) *Dit och tillbaka igen: om individ och struktur i straffrätten*. Iustus.
- Loeseke, D. (2007) "The Study of Identity as Cultural, Institutional, Organizational

- and Personal Narratives: Theoretical and Empirical Integrations”. *The Sociological Quarterly* (48)4:661–688.
- Lund Liebmann, L. (2014) *Et spørgsmål om ære?* Københavns Universitet, Det Humanistiske Fakultet.
- Lundgren, E. (1995) *Våldets normaliseringsproces. Två parter, två strategier*. ROKS.
- Lundgren, E., Heimer G., Westerstrand J & Kalliokoski A. (2001) *Slagen dam. Mäns våld mot kvinnor i jämställda Sverige*. Umeå, Uppsala universitet/Brottsoffermyndigheten.
- Lundgren, E. & Westerstrand, J (2002) Fadime, patriarkatet och våldet, i (red) Satu et al; *Itkua ikä kaikki?* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Lundgren E. & Lilja, L. (2003) ”Ett övergrepp av ’dom’ mot ’oss’”, *Dagens Arena* 2 s. 58–59.
- Lundgren, E. (2005a) ”Könat våld – nya våldsbilder, krockande förståelser och utmaningar i praktiken” i *Socialmedicinsk tidskrift* 82(6) s. 483–489.
- Lundgren, E. & Westerstrand, J. (2005b) ”Behövs en sammanhållen våldsförståelse? I *Socialmedicinsk tidskrift* 82(6) s 503–513.
- Lundgren, M. (2011) ”Diskurser om mansvåld”, i Listerborn, C. et al (red) *Våldets topografier. Beträktelser över makt och motstånd*. Bokförlaget Atlas.
- Lundgren Sörli, E. (2005) ”Våldsutövande män i samtalsterapi: Makt och vanmakt.” *Socialvetenskaplig tidskrift*. 82(6).
- Mellberg, N. (2004) *Mäns våld mot kvinnor. Synliga mödrar och osynliga barn*. Uppsala, Uppsala universitet.
- Minoo, A. (2011) ”Den jämställda rasismen och de barbariska invandrarna. ’Hedersvåld’, kultur och skillnadens politik”, i Listerborn, C. et al (red) *Våldets topografier. Beträktelser över makt och motstånd*. Bokförlaget Atlas.
- Mohanty, C. (2003) *Feminism without Borders: Decolonizing Theory, Practicing Solidarity* Duke University Press Books.
- Motturi, A. (2007) *Etnotism: en essä om mångkultur, tystnad och begäret efter mening*, Glänta produktion.
- Nordborg, G. (red) (1995) 13 kvinnoperspektiv på rätten, Iustus förlag.
- de los Reyes, P. (2003) Patriarkala enklaver eller ingenmansland. Våld, hot och kontroll mot unga kvinnor i Sverige, Libris.
- Westerstrand, J (2010) ”Kung slår dam. Våldsforskningsmetodologi i jämställda Sverige”, i *Sociologisk forskning* #2 2010.
- Wikan, U. (2003) *For ærens skyld : Fadime til ettertanke*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Wikan, U. (2009) *Om heder*. Bokförlaget Daidalos.

Offentligt tryck

- Prop. 2009/10:105 Barn under 15 år som begår brott
- SOU 1995:60 Kvinnofrid, Del A Huvudbetänkande
- SOU 2014:49 *Särskilda insatser för hedersrelaterat våld och förtryck*
- Regeringens skrivelse 2007/08:39 *Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer*. Myndighetsrapporter.

- Lst Östergötland (2011) *Att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck – delredovisning*. Lästyrelsen Östergötland.
- Lst Östergötland (2010) *Våld i hederns namn*, Handbok Länsstyrelsen i Östergötland
- Lst Uppsala (2008) *När man kroccar: ett handläggningsstöd för socialtjänsten om hedersrelaterat våld och generationskonflikter kring traditioner, seder och bruk*. Länsstyrelsen i Uppsala .
- Nationellt Centrum för Kvinnofrid (2014) *Våld och hälsa. En befolkningsundersökning om kvinnors och mäns våldsutsatthet samt kopplingen till hälsa*. Uppsala universitet, Uppsala.
- Socialstyrelsen (2014) *Vänd dem inte ryggen. Utbildningsmaterial om hedersrelaterat våld och förtryck*. Socialstyrelsen.
- Åklagarmyndigheten (2006) *Hedersrelaterat våld Handbok*. Utvecklingscentrum, Göteborg.

Om artikeln

Artikeln är författad inom ramen för ett forskningsprojekt finansierat av Vetenskapsrådet, Sexuellt hedersvåld – den utforskade paradoxen. Jag vill tacka finansären samt de personer som anonymt granskat manuskriptet.

Korresponderande författare

Jenny Westerstrand
Drakenbergsgatan 4
117 41 Stockholm
0729-316927
jenny.westerstrand@hotmail.com

Författarpresentation

Jenny Westerstrand är jur. kand. och juris doktor och disputerade 2008 i folkrätt på en avhandling om konkurrerande förståelser av prostitution och människohandel i den internationella rätten. Westerstrand har forskat om våld, bland annat var hon koordinatör för den första stora omfångsstudien om mäns våld mot kvinnor, Slagen dam, och hon har drivit projektet *Sexuellt hedersvåld – den utforskade paradoxen*, finansierat av Vetenskapsrådet. Westerstrand undervisar i genus och rätt och utvecklar ett projekt om förståelser av kön/genus som begrepp.